

UDC 94(477.75):930.25“1825/1831”

THE TAURIDE MOHAMMEDAN SPIRITUAL BOARD: UNKNOWN ARCHIVAL DOCUMENTS TO THE HISTORY OF CREATION (1825–1831)

O. Mavrina

PhD (History), Senior Fellow

A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine

4, Hrushevskoho Str., Kyiv, 01001, Ukraine

omavrina@gmail.com

The article introduces to circulation unknown archival materials from the State Archives of Odessa region, which cover the little-known page of life of Muslims of Tauride province before the actual opening of the Tauride Mohammedan Spiritual Board and the adoption of the Regulation of 1831 (1825–1831). The period from 1811 to 1831 is a factual lacuna in the history of creation and opening of the TMSB. Researchers do not have enough materials at their disposal to shed light on events in the Crimea, both in the matter of the opening of the TMSB and in the sphere of the Muslims of the Crimea spiritual life.

The case from the archive of Odessa region, from the fund of the Office of Novorossiysk and Bessarabia Governor-General contains correspondence between the Governor-General and the Office of Spiritual Affairs of Foreign Confessions, the Taurian governors, the Taurian muftis, other clerics of the Crimea and the Taurian Muslims between 1825 and 1831.

The materials can be divided into three thematic groups: 1) documents relating to the opening of the Mohammedan Spiritual Board, discussions on financing, the creation of the Charter and the Regulations on the Taurian Mohammedan Clergy (D. Bludov), which formed the basis of the 1831 Regulation; 2) documents related to the activities of the Mufti Adzy Abduraim Efendi: reasons for his removal and holding the election of a new mufti, complaints of applicants; 3) documents on the appointment of a kadi-asker: characteristics of candidates, protocols of election results.

New archival materials reveal hitherto unknown facts about the history of the creation of the TMSB and the reasons for the delay in adopting the TMSB Charter, shed light on the preparation of the Regulation of 1831 publication, and events related to the election of the Mufti and the kadi-asker.

Keywords: Crimea, Muslims, Russian Empire, Tauride Mohammedan Spiritual Board, The State Archives of Odessa Region

ТАВРІЙСЬКЕ МАГОМЕТАНСЬКЕ ДУХОВНЕ ПРАВЛІННЯ: НЕВІДОМІ АРХІВНІ ДОКУМЕНТИ ДО ІСТОРІЇ СТВОРЕННЯ (1825–1831)

O. S. Mavrina

Історія створення Таврійського Магометанського Духовного Правління (далі – ТМДП) початкового періоду, з 1784-го по 1831 р., має певні напрацювання й знайшла відображення в роботах І. Александрова, З. Хайредінової (Абдуллаєвої), Д. Конкіна, О. Мавріної [Александров 1914; Александров 1918; Абдуллаєва 1999; Бойцова, Ганкевич, Муратова, Хайредінова 2009; Конкин 2010; Мавріна 2017].

Однак період з 1811-го по 1831 р. є фактологічною лакуною, він практично не висвітлений у дослідженнях, історичний наратив створювався на основі аналізу

© 2019 O. Mavrina; Published by the A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine on behalf of *The World of the Orient*. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

законодавчих актів, що стосувалися Криму, кримських татар, мусульманського духовенства. Брак інформації не давав змоги реконструювати перебіг подій у Криму, що передувало фактичному відкриттю ТМДП 23 грудня 1831 року із виданням “Положення про Таврійське магометанське духовенство і права його” [Александров 1918, 342].

Дослідники ТМДП І. Александров і З. Хайредінова в питанні створення проекту так званого “статуту Таврійського магометанського духовенства” аналізували проекти сенатора І. В. Лопухіна (1803 р.) і таврійського губернатора Д. Б. Мертваго (1805 р.), доводячи історію відкриття ТМДП до 1811 року [Александров 1918, 336; Бойцова, Ганкевич, Муратова, Хайредінова 2009, 133]. Однак, як створювалось Положення 1831 року, які попередні матеріали і напрацювання лягли в його основу, хто стояв біля його витоків, з’ясувати не вдалося.

З. Хайредінова, намагаючись відтворити історичні портрети керівництва ТМДП, дослідити роль перших таврійських муфтіїв у процесі його створення [Хайредінова 2016], зокрема, зупинялась на причинах звільнення муфтія Аджи Абдураїма ефенді, вказуючи, що він був звільнений, очевидно, за власним бажанням. Маючи недостатньо матеріалів, висновок дослідниця, за її ж словами, зробила зі слів указу, а саме що муфтії залишив службу “*по его званию, с полной пенсией*”. У дослідженні також відсутній перебіг подій, що супроводжував вибори муфтія і кадї-аскера [Бойцова, Ганкевич, Муратова, Хайредінова 2009, 180].

Справа з Державного архіву Одеської області (далі – ДАОО), з фонду канцелярії новоросійського і бессарабського генерал-губернатора, власне і проливає світло на цей період в історії ТМДП [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74]. Основу справи становить листування, з якого можна з’ясувати перебіг тогочасних подій у Криму: як змінювалися думки очільників губернії щодо відкриття Правління, та що передувало його відкриттю.

Документи цієї справи вперше вводяться в науковий обіг і містять: листування між новоросійським і бессарабським генерал-губернатором та міністром народного освіти, головним керуючим духовними справами іноземних сповідань Олександром Шишковим¹, головним керуючим духовними справами іноземних сповідань Дмитром Блудовим², таврійськими цивільними губернаторами з 1825-го по 1831 р., таврійським муфтієм Аджи Абдураїмом ефенді; листи, скарги претендентів на посаду муфтія і кадї-аскера, укази Урядового сенату і таке інше.

Загалом матеріали за тематикою листування можна розділити на три групи. Перша група документів – це листування з приводу відкриття Магометанського Духовного Правління.

Одним із перших документів в справі є зверненням від 7 лютого 1825 року міністра народної освіти, головного керуючого духовними справами іноземних сповідань О. Шишкова до новоросійського і бессарабського генерал-губернатора графа М. С. Воронцова³ [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 1–3 зв.]. У листі О. Шишков інформує М. С. Воронцова про те, що таврійський муфтії Аджи Абдураїм ефенді в 1823 році відновив подання щодо відкриття ТМДП, яке було засноване згідно з указом 1794 року [ПСЗРИ 1830, № 17174], але досі не відкрите і не запрацювало.

Міністр зазначив, що, на його думку, однією із причин затягування відкриття Правління були труднощі з фінансуванням, однак вважав, що необхідно виконати указ 1794 року “*как для лучшего течения магометанских дел, так для удобнейшего наблюдения за оными со стороны правительства*” [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 1–1 зв.]. Складність полягала в неможливості виділення коштів із Державного казначейства у зв’язку з “*высочайшим повелением об уменьшении расходов во всех Министерствах*” [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 1 зв.].

Оскільки дохід від вакуфів становив 150 тис. рублів у рік (інформація наводиться міністром із матеріалів головного управління духовних справ іноземних

сповідань), О. Шишков вважав за можливе частину цих доходів використати на утримання ТМДП.

Попередник міністра звертався до таврійського муфтія з пропозицією віднайти джерела фінансування ТМДП, що не залежать від державного казначейства, маючи на увазі частину доходів з вакуфів. Однак дістав негативну відповідь муфтія: ані десятину⁴ (оскільки *“десятину получают только те духовные, которые не пользуются вакуфами, что она дается им от прихожан по договору, и не может быть отнята, как необходимая для их пропитания”*), ані доходи з вакуфів не можна використовувати. Муфтії запропонував встановити збір з таврійських татар *“в виде добровольного пожертвования или складку по 50-ти копеек с души, для составления капитала, с которого % были бы употребляемы на содержание канцелярии Магометанского Духовного Правления для них же нужного”* [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 2–2 зв.].

Міністр О. Шишков вважав, що збір у вигляді добровільних пожертв із таврійських мусульман має певні труднощі, тому необхідно знайти якісь інші шляхи фінансування.

У справі також наявний робочий варіант штату ТМДП: муфтії з окладом 2 000 рублів, кадї-аскер – 500 рублів, 5 ефендіїв по 200 рублів кожному (згідно з височайшим указом) [Александров 1914, 212]. До того ж зазначені 1 секретар, перекладач (кількість не вказана), 5 канцелярських службовців (3 з татар, 2 з росіян). У примітці зазначалося, що в 1811 році муфтії вважав за потрібне призначити секретарю і перекладачу оклад 350 руб. на рік, а канцелярським службовцям і на канцелярські потреби – по 100 рублів на рік. Що стосується будівлі для Правління, то в 1820 році муфтії планував використовувати для цього прибутки, які були в його розпорядженні [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 5].

Новоросійський і бессарабський генерал-губернатор М. Воронцов звернувся із проханням до таврійського губернатора Д. В. Нарішкіна⁵ (лист від 4 березня 1825 року, додано копію листа О. Шишкова від 7 лютого 1825 року та інформацію щодо штату Правління з матеріалів канцелярії генерал-губернатора) викласти своє бачення ситуації стосовно можливостей фінансування відкриття ТМДП; повторно 16 вересня 1826 року з цього ж приводу звернувся управитель Новоросійської і Бессарабської губерній граф Федір Петрович Пален⁶ [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 6–7, 9–10].

У відповідь на ці запити Д. Нарішкін подає власні міркування щодо шляхів отримання коштів для відкриття й утримання ТМДП, якими він вважає податок із соборних і парафіяльних мечетей, доходи вакуфних маєтків, якими, на його думку, муфтії розпоряджається без жодної *“гласності й звітності”* (лист від 1 листопада 1826 року) [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 11–11 зв.]. Окрім того, на думку губернатора, після відкриття Правління необхідно *“вменить оному в непрременную обязанность о приведении в известность все вакуфные имения, капиталы принадлежащие мечетям и училищам, не полагаясь составленным доселе ведомостям, дабы оным можно удобнее располагать единственно на сооружение мечетей, училищ и завести по сим статьям законную отчетность”* [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 11].

Таврійський губернатор вважав, що управителем справ при Правлінні має бути *“татарин, знающий обычай и язык русский, ибо нашему чиновнику татарское духовенство не будет иметь доверия, а губернатору как местному начальнику должно иметь неослабное наблюдение за всеми действиями правления, не касаясь только дел духовных; назначение и отрешение правителя дел, должно быть независимо от духовного правления...”*, а на канцелярських службовців та інші потреби Правління необхідно не менш ніж 500 руб. [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 11 зв.].

До свого листа таврійський губернатор додав копію записки у відповідь на запит графа О. Ланжерона⁷, підготовлену попереднім губернатором О. М. Барановим⁸ 14 жовтня 1820 року, з думками якого він погоджувався.

Записка під назвою “О настоящем положении Таврического Магометанского духовенства” обсягом 12 аркушів збереглася в справі. Вона містить цікаві свідчення про склад духовенства, порядок призначення і відсторонення від посад, громадянські привілеї духовенства, способи утримання мечетей і таке інше, а також міркування щодо шляхів і засад створення ТМДП. Документ дає уявлення про процеси, які відбувалися в середовищі кримського мусульманства у 20-ті роки XIX століття. Наводиться повністю, зі збереженням орфографії (докум. 1) [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 12–24].

Граф Ф. Пален у відповідь О. Шишкову виклав основні думки таврійського губернатора та свої власні щодо можливостей управління та фінансування ТМДП не за рахунок казни, а за рахунок мусульманського духовенства із прибутків вакуфів, підтримуючи в цьому питанні позицію як таврійського губернатора, так і міністра (лист від 20 грудня 1826 року) [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 25–28].

Друга група документів пов'язана з діяльністю муфтія Аджи Абдураїма ефенді, причинами його відсторонення від посади і проведенням виборів нового муфтія.

У справі міститься скарга муфтія на полковника Ахмета (Амета) бея Хункалова на ім'я графа М. С. Воронцова (лист від 7 травня № 63 1828 р., Карасубазар). Суть скарги полягає в тому, що муфтію звинувачував Ахмета бея Хункалова в тиску на нього задля відсторонення від обов'язків бахчисарайського мазіна (помічник імама) Кадира оглу, у незгоді та втручанні Ахмета бея Хункалова та його братів у рішення муфтія, а також у тиску задля відсторонення муфтія від посади [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 25–30].

Новоросійський і бессарабський генерал-губернатор 31 травня 1828 року звернувся до таврійського губернатора з проханням дати роз'яснення щодо ситуації, яка склалася між муфтієм та Ахметом беєм Хункаловим, зауваживши: “...Хотя по известным мне причинам я не полагаю, чтобы такие изъяснения муфтия были справедливы...” [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 31].

У відповідь (лист від 21 червня 1828 р. № 3837) Д. Нарішкін зазначив, що інформація щодо конфлікту між муфтієм і полковником Ахметом беєм Хункаловим із приводу відсторонення мазіна Кадира оглу йому невідома, скарг не надходило. Оскільки полковник А. Хункалов виїхав до Санкт-Петербурга для командування “лейб-гвардії кримським татарським ескадроном”, з'ясувати суть справи наразі неможливо [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 32].

Окрім цього, таврійський губернатор вважав своїм обов'язком доповісти генерал-губернатору про стан муфтія Аджи Абдураїма ефенді, який “занимает настоящее место не по силам своим, что время от времени становится приметнее”. Таврійський губернатор повідомляє, що муфтію більш ніж 85 років, він повністю розбитий паралічем, абсолютно не в змозі займатися справами, тому справами займаються “окружающие его сыновья и родственники и от сего весьма часто от имени муфтия выходят повеления по части духовной и другие бумаги одни другим противные и несогласны здравым смыслом не только с их алькораном не согласны”.

Ця ситуація призводить до невдоволення духовним управлінням серед мусульман, оскільки частими стають випадки, коли розпорядження муфтія скасовуються при зверненні до нього особисто. У зв'язку з цим таврійський губернатор вважав за потрібне “для общей пользы” звільнити муфтія “от настоящей должности по глубокой старости и болезненному положению” і призначити іншого згідно з наявними постановами [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 32–33].

Після отримання роз'яснень таврійського губернатора новоросійський і бессарабський генерал-губернатор відповів муфтію на його скаргу, що після проведення дослідження з цього приводу ніяких “домагательств” з боку полковника А. Хункалова виявлено не було [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 34].

М. Воронцов поділяв думку Д. Нарішкіна щодо необхідності звільнення муфтія, який “по дряхлости и болезненному состоянию не в силах отправлять как должно

свои обязанности”, однак вважав, що зробити це можливо тільки на прохання самого Аджі Абдураїма ефенді [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 35–35 зв.].

На цьому питанні щодо муфтія не завершилися. Наприкінці січня 1829 р. Д. Блудов поділився з графом М. С. Воронцовим своїми думками та інформацією стосовно ситуації в мусульманському середовищі Криму [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 37–40 зв.]. Зокрема, наголосив, що деякий час уже отримує відомості про безлад у “магометанских делах по ведомству Таврического муфтия” і що “муфтий в глубокой старости и... совершенно не в состоянии заниматься делами... что муфтий теряет право на уважение и доверенность магометанских обществ в Тавриде”. Д. Блудов просив графа М. С. Воронцова надати інформацію щодо правдивості отриманих свідчень і в разі підтвердження їх вважав за потрібне вжити заходів для попередження негативних наслідків [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 37–37 зв.]. Якщо ж муфтії справді “так изнурен летами и болезнью, что уже не может заниматься делами, то не согласится ли он сам сложить с себя свое звание, чтобы не сделаться виновником еще большего расстройств и вреда для общества”. Д. Блудов зазначив, що муфтію свого часу робив таку пропозицію таврійський губернатор О. Баранов і Аджі Абдураїм ефенді практично дав згоду, а відійшовши від справ, він може розраховувати на підтримку, оскільки “уряд не має причини сумніватися у відданості його Росії” (лист від 29 січня 1829 р.) [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 40].

У листі від 10 лютого 1829 року граф М. С. Воронцов підтвердив Д. Блудову правдивість чуток щодо стану муфтія і безладу в мусульманських справах Криму і зазначив, що “муфтії як сановник давно не користується довірою у своїх одновітців” [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 42–44].

Після доповіді Д. Блудова “про глибоку старість і хворобливий стан таврійського муфтія Аджі Абдураїма Ефенді” імператор 8 березня підписав іменний указ Урядовому сенату про звільнення муфтія “от службы по сему званию” і призначення на утримання (пансіон) по 2 тисячі рублів у рік (лист від 10 березня 1829 року) [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 45–46]. Д. Блудов проінформував графа М. С. Воронцова про розпорядження імператора щодо проведення виборів нового муфтія на основі встановлених правил та “колишніх прикладів” та покладання виконання обов’язків муфтія до виборів на кадї-аскера Джемїля ефенді [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 45]. Указ Урядового сенату про звільнення муфтія № 17731 виданий 14 березня 1829 р. [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 51–51 зв.].

Новоросійський і бессарабський генерал-губернатор 23 березня 1829 року проінформував виконувача обов’язків таврійського губернатора О. І. Казначеева⁹ щодо указу про звільнення муфтія та розпорядження покласти виконання обов’язків муфтія на кадї-аскера Джемїля ефенді й проведення виборів нового муфтія [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 47–48]. Указ Урядового сенату про виконання обов’язків кадї-аскером Джемїлем ефенді та проведення виборів нового муфтія видано 26 березня 1829 року за № 20527 [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 53–54].

Окрім проведення виборів нового муфтія, Д. Блудов продовжував вивчення питання, яке залишилось йому від попереднього керуючого справами іноземних сповідань О. Шишкова, а саме про відкриття ТМДП.

22 березня 1829 року Д. Блудов надіслав листа графу М. С. Воронцову, до якого доклав проект “Статуту про Таврійське магометанське духовенство і порядок справ, що підлягали його віданню”, а також декілька додатків, серед яких штат Таврійського Магометанського Правління, штат Оренбурзького Зібрання для порівняння, історичну записку і таке інше. У справі додатки не збереглися, тому про зміст та засади створення проекту Статуту та інших документів можна скласти уявлення за змістом доволі розлогого листа до графа М. Воронцова [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 103–106].

Д. Блудов писав, що засади створення Правління були закладені ще в 1894 році. Причинами затягування відкриття вважав занадто довге листування між вищим та

місцевим начальством та тривалий збір матеріалів з цього питання, а також фінансові труднощі. Він зазначав, що *“необходимость дать лучшее устройство Магометанскому Духовному правлению в Тавриде всегда была признаваема высшим Правительством и начальствами”*, про що досить детально викладено в історичній записці, яка додається (записка не збереглася).

Д. Блудов вважав, не можна далі зволікати з відкриттям ТМДП, тим більше що видано *“высочайшее повеление о начертании новых штатов по всем ведомствам”* [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 103 зв.]. Тому, розглянувши всі попередні пропозиції, опрацювавши всі зроблені в різні часи зауваження до них, склав на їхній основі проект загального *“Статуту про Таврійське магометанське духовенство і порядок справ, що підлягали його віданню”*.

Д. Блудов надіслав проект М. С. Воронцову й просив його висловити свою думку щодо вказаних постанов, зазначаючи, що Статут, окрім визначення обов'язків керівництва, має містити в собі загальні і якомога повні правила перебігу духовного життя; ці правила мають відповідати законам і звичаям не тільки таврійських, а й інших мусульман Росії. Д. Блудов вважав, що, зібравши в одне загальне положення розрізнені в старих справах та указах постанови про мусульманське духовенство, які виходили в різний час і з різноманітних приводів, можливо полегшити дії уряду [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 104]. Як автор проекту, він намагався виписати його так, щоб правила Статуту відповідали чинним законам.

Для розробки штату Правління і канцелярії Д. Блудов користувався уже затвердженими штатами Оренбурзького Магометанського Духовного Зібрання та його канцелярії. Різниця між Таврійським Правлінням і Оренбурзьким Зібранням полягала в тому, що членам Таврійського Духовного Правління, які за 51 параграфом Статуту мали бути присутні в ньому, встановлювалась більша платня, оскільки *“содержание в Симферополе дороже нежели в Оренбурге”* [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 105]. Також замість 2 канцеляристів нижнього розряду за штатом в Оренбурзькому Зібранні в Таврійському Правлінні мав бути 1, оскільки, на думку Д. Блудова, справи Таврійського Правління не матимуть великого листування в порівнянні з Оренбурзьким Зібранням, *“у якого у віданні всі мусульмани Росії, окрім Криму”* [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 105]. Що стосується приміщення для Правління, то Д. Блудов хотів мати інформацію про наявність казенного будинку в Сімферополі, який можна було б віддати під Правління, або дізнатися яка сума необхідна для покупки будинку чи оренди, *“соблюдая... величайшую бережливость при назначении нужных издержек”* [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 105–106].

Проект створення ТМДП з усіма додатками був направлений М. С. Воронцовим на експертизу таврійському губернському прокурору А. Я. Фабру. Граф просив дати оцінку проекту, оскільки вирішення цього питання потребувало місцевих даних, і наголосив, що *“по известности Вам в Таврической губернии и по опытности вашей в делах, никто лучше Вас не может сказать мне, точно ли означенный проект во всех отношениях полезен и удобен”* (10 квітня 1829 року, № 184) [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 57].

У зв'язку з майбутнім проведенням виборів муфтія та приведенням його до присяги при вступі на посаду Д. Блудов перейнявся питанням, як використати цю обставину і додати до Статуту про Таврійське магометанське духовенство правило про присягу всіх його чинів, від вищих до парафіяльних *“для обеспечения требуемой в Высочайшем указе 22 сентября 1788 года верности”*. У листі до графа М. С. Воронцова 19 квітня 1829 року № 726 Д. Блудов звертається з проханням надати йому форму присяги таврійського муфтія та висловити свою думку з цього приводу, а також дати оцінку ідеї поширити складання присяги на інші духовні мусульманські чини. Д. Блудов просить врахувати місцеві міркування і повідомити йому, на які саме посади може бути поширена присяга і *“какие формы, обеспечивая пользу службы, были бы в то же время не противны духу их религии”*. Для отримання

інформації з цих питань граф М. С. Воронцов звернувся до О. І. Казначеева, надіславши йому листа Д. Блудова з проханням висловити свою думку щодо правил присяги для всіх чинів Таврійського магометанського духовенства [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 58–59].

27–28 червня 1829 року були проведені вибори нового муфтія. Про результати та перебіг виборів таврійський губернатор О. І. Казначеев проінформував новоросійського і бессарабського генерал-губернатора (28 липня), який у свою чергу подав цю інформацію в Санкт-Петербург.

Як повідомив губернатор, вибори проходили протягом двох днів в м. Сімферополі, куди були скликані, як і в попередні рази, “*дворянство, духовенство и волостные головы магометанского закона*”. Вибори відбувалися під головуванням губернського очільника дворянства. Більшість виборчих балів було віддано трьом кандидатам: таврійському кадї-аскеру Сеїту Джемілью ефенді – 1048; улему Сімферопольського повіту Джемамедіну ефенді – 798; мудеррісу (вчителю) Аріфу Мегмету ефенді – 743.

За оцінкою таврійського губернатора, найдостойнішою кандидатурою був кадї-аскер Джеміль ефенді – користувався повагою, мав найбільшу підтримку і походив із покоління спадкових муфтіїв: дід, батько і дядько були муфтіями. Окрім цього, Сеїт Джеміль ефенді на відміну від інших кандидатів, знав “російську мову і грамоту”, і, “*можно надеяться иметь в нем человека всегда нам преданного*” [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 66–66 зв.].

Однак не всі були задоволені результатами виборів. Про це свідчить лист бахчисарайського мудерріса Аріфа Мегмета ефенді до графа М. С. Воронцова від 4 серпня, у якому він висловив жаль щодо рішення губернатора і самого графа на користь Джеміль ефенді, оскільки сподівався на рішення на свою користь під заступництвом графа. Також наголосив, що має багато проблем і, очевидно, буде їх мати через інтриги проти нього Мегмета мурзи Кримтаєва. Як свідчить зміст листа [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 71–72 зв.], вочевидь, і таврійський губернатор, і граф М. Воронцов подавали Аріфу ефенді якісь певні надії. Оригінал листа османською мовою (іл. 1) [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 69] і його переклад французькою (іл. 2) [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 70–70 зв.] подані у справі.

Більш різко свою думку щодо нового муфтія висловили Ахмед бей Хункалов, поручик Кази бей Балатуков в листі до графа М. Воронцова від 6 серпня 1829 року. Підписанти наголосили, що право бути муфтієм завжди надавалось одному із вчених, “*ефендию достойному носить сие звание по смирению добронравию и безкористию*”. І хоча під час виборів знайшли такого достойного (Аріфа Мегмета ефенді), однак достоїнства його були знівельовані іншою стороною, яка підтримувала Джеміль ефенді. На думку авторів листа, інша сторона, а особливо Мегмет мурза Кримтаєв, діяла на виборах нечесними методами, і більшість проголосувала за Джеміль ефенді не з поваги до його достоїнств, а “*по слепому повиновению простых мулл*”, тож затвердження на цій посаді Джеміль ефенді призведе до такого ж “*хаосу и беспорядку... какой был у нас за бытность бывшего муфтия ибo Джемиль Ефенди имеет... ограниченное понятие о силе олкарона (Корану. – О. М.) и толкованию его*”. У зв’язку з цим Ахмед бей Хункалов та інші мурзи звернулися до графа з клопотанням про призначення таврійським муфтієм одного з гідних сановників [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 75–76]. Відповіді на ці листи графом дані не були або ж вони не збереглися у справі.

Незважаючи на негативну реакцію частини кримського мусульманства, М. С. Воронцов у листі від 21 вересня 1829 року (№ 23478) проінформував Д. Блудова про результати виборів для подальшого їхнього затвердження імператором, додавши, що повністю поділяє думку таврійського губернатора [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 77–78]. За цим поданням муфтієм було призначено чинного кадї-аскера Сеїта Джеміль ефенді.

На тлі проведення виборів таврійський губернатор О. І. Казначеев перейнявся питанням відкриття ТМДП (лист від 1 серпня 1829 року № 5699 до новоросійського і бессарабського генерал-губернатора). На його думку, мусульманське духовенство не має відповідного керівництва, і тому влада повністю перебуває в руках муфтія. Дослідивши це питання за документами, які збереглися в його відомстві, і з'ясувавши, що проблема полягає у відсутності фінансування, О. І. Казначеев вважав за потрібне, враховуючи важливість питання, просити прискорення відкриття ТМДП [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 67–68].

Третя група матеріалів, що містяться в справі, стосується виборів кадї-аскера. Після затвердження муфтія Д. Блудов звернувся до графа М. С. Воронцова щодо необхідності призначення кадї-аскера, висловивши ідею, що на посаду кадї-аскера можливо призначити без нового балотування із числа тих кандидатів, хто здобув більшість голосів на виборах муфтія. Просив проінформувати його, хто найбільш гідний обійняти посаду кадї-аскера. У свою чергу М. С. Воронцов попросив таврійського губернатора висловити своє бачення щодо цього питання (лист № 28806 від 13 листопада 1829 року) [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 81–82].

12 грудня 1829 року О. І. Казначеев надіслав розгорнуту відповідь з цього приводу, додавши до неї “Записку о назначении Таврического кади-эскера” з позначкою “секретно” [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 85–86 зв.]. Губернатор, намагаючись дізнатися більше інформації про кандидатів, які балотувалися на посаду муфтія, отримав схвальну оцінку від муфтія щодо улема Євпаторійського повіту Керіма ефенді. Однак під час виборів Керім ефенді голосів “за” дістав менше, аніж “проти”: 467 – виборчих балів, 733 – невиборчих. На думку губернатора, Керім ефенді “не довольно еще приобрел народное к себе доворие”. Улем Мелітопольського повіту Ільяс ефенді, який дістав позитивний відгук муфтія, також набрав менше виборчих балів, ніж невиборчих, і надалі відмовився від виборів у муфтії. Що стосується улема Сімферопольського повіту Джемамедіна ефенді (798 балів) і мудеріса Аріфа Мемета ефенді (743 бали), то перший, на думку губернатора, нездатний виконувати обов'язки кадї-аскера, а другий, Аріф Мегмет, більш здатний до цієї посади [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 85–85 зв.].

У записці під грифом “секретно” таврійський губернатор О. І. Казначеев більш різко висловився стосовно кандидатури Джемамедіна ефенді, назвавши його “настоящий мужик и раб Мегмет мурзы Крымтаева”. Щодо Аріфа ефенді зазначив, що він “хотя и пристрастен ко всему мусульманскому и закостенел в фанатизме... и почему в первенствующем звании (муфтія. – О. М.) мог бы быть вреден, не смотря на ручательство полковника Хункалова, но для звания кадї эскера способен и по знаниям своим и честности”. Губернатор вважав, що оскільки Аріф не має зв'язків з муфтієм, то на посаді кадї-аскера “ничего он сам не посмеет сделать вредного, ни муфтия не допустит до того... они будут друг за другом смотреть, по взаимной неприязни, или по крайней мере друг друга опасаться” [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 86–86 зв.].

Справа із призначенням кадї-аскера позначилась більшим резонансом, ніж справа із затвердженням муфтія. Дізнавшись від муфтія Сеїта Джеміля ефенді про ідею призначення кадї-аскера з тих кандидатів, хто набрав найбільше голосів на виборах муфтія, сімферопольський повітовий кадї Джемамедін ефенді звернувся з клопотанням до М. С. Воронцова, у якому виклав свої міркування щодо кандидатів (лист від 19 грудня 1829 р.).

Зазначивши, що більшість голосів на виборах муфтія здобули він та мудерріс Аріф Мемет ефенді, дав досить несхвальну характеристику Аріфу, вказавши на свої переваги. Одним із недоліків Аріфа ефенді Джемамедін назвав той факт, що під час виборів кадї-аскера в 1821 році колишній губернатор О. М. Баранов офіційно відгукнувся про нього як про “не имеющего преданности к российскому престолу”. З цієї причини вважав, що посада має належати саме йому Джемамедіну, оскільки

Аріф займав посаду тільки мудерріса, а з державною службою знайомий не був. Своїми перевагами Джемамедін ефенді, окрім посади мудерріса, назвав також 12 років служби на посаді сімферопольського кадія і перебування у складі шести улемів, із яких мали створити ТМДП. Балотування в 1816 році на посаду муфтія, у 1821 році на посаду кадї-аскера, у 1829 році на посаду муфтія вважав виявом довіри з боку мусульман.

Побоюючись, що Аріф ефенді буде застосовувати нечесні методи для отримання посади, Джемамедін ефенді покладав сподівання на підтримку графа М. Воронцова в цій справі, оскільки згідно з волею імператора *“магометанские духовные начальники определяемы были согласно с народным одобрением и в особенности отзывом губернатора”*. Просив врахувати думку губернатора О. Баранова про Аріфа ефенді і подати його, Джемамедіна ефенді, кандидатуру для затвердження на посаду кадї-аскера [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 87–88].

Після отримання такого клопотання М. С. Воронцов вирішив прояснити ситуацію в таврійського губернатора і попросив ще раз надати висновки, чому Джемамедін ефенді не може виконувати обов'язки кадї-аскера, хоча дістав більше балів, ніж Аріф ефенді, окрім того, М. С. Воронцову Джемамедін відомий як людина, що користується довірою і повагою (лист № 2899 від 6 лютого 1830 року) [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 94].

Враховуючи ту обставину, що думка губернатора при призначенні кадї-аскера мала бути вирішальною, таврійський губернатор, посилаючись на свою попередню *“секретну записку”*, дав досить емоційну відповідь на повторне звернення М. С. Воронцова (лист від 9 лютого 1830 р. № 1092). Зазначив, що якщо граф вважає Джемамедіна ефенді особою, яка заслуговує поваги і довіри, то він може призначити його на цю посаду, однак, як губернатор, О. І. Казначеев зобов'язаний доповісти, посилаючись на таврійського прокурора А. Я. Фабра, що *“Джемамедин по тупости своей, по известности своей и совершенной необразованности не пользуется ни доверием, ни уважением”*. Наприкінці листа просив М. С. Воронцова повідомити, від кого саме графу відомо про повагу і довіру до Джемамедіна, оскільки кадїй, за словами О. І. Казначеева, живе у брата Мемета мурзи Кримтаєва *“на хлебах и есть слепой исполнитель воли обоих братьев”*. Таврійський губернатор запевнив М. С. Воронцова, що бере на себе сміливість таких висловлювань з метою *“вывести наружу ложные или ошибочные донесения... на счет мнимых достоинств Джемамедина”* [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 100–102 зв.].

Однак справа набула розголосу. Новий муфтії, оцінивши ситуацію, зрозумів, що його протезе не зможуть обійняти посаду кадї-аскера. Тому муфтії звернувся до Д. Блудова із заявою, що під час виборів інші кандидати дістали голоси більше для проформи, тому обійняти посаду кадї-аскера може людина, яка не має великої поваги між мусульманами. Д. Блудов змушений був відреагувати і просити М. С. Воронцова в разі, якщо думка муфтія заслуговує на увагу, зробити розпорядження щодо виборів кадї-аскера за порядком, який існував раніше (лист від 6 лютого 1830 року № 248) [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 96–97]. Граф М. С. Воронцов оголосив вибори, проінформувавши про це таврійського губернатора і прохаючи надіслати список кандидатів, які балотувалися, та результати голосування (лист від 18 лютого 1830 року № 4033) [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 98].

Справа з призначенням кадї-аскера затягнулася до кінця року. Д. Блудов був зайнятий підготовкою Статуту магометанського духовенства. Таврійський губернатор і новоросійський та бессарабський генерал-губернатор також були зайняті підготовкою Статуту і у своєму листуванні більше не обговорювали питання призначення кадї-аскера.

Тільки наприкінці липня 1830 року Д. Блудов знову нагадав новоросійському і бессарабському генерал-губернатору про те, що питання кадї-аскера так і залишилось нерозв'язаним [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 120]. З 22 серпня

1830 року обов'язки генерал-губернатора виконував Афанасій Іванович Красовський¹⁰. Канцелярія генерал-губернатора нагадала таврійському губернатору О. І. Казначееву про незавершену справу із призначенням кадї-аскера [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 125].

З'ясувалося, що вибори кадї-аскера були проведені в Сімферополі ще 5 і 6 травня 1830 року за присутності губернського очільника дворянства С. Є. Нотари. Більшість голосів набрали мудерріс Сімферопольського повіту Ескіординської волості Осман ефенді і мудерріс Феодосійського повіту Сеїт Мамбет ефенді Аджи оглу. Як зазначив О. І. Казначеев, жоден із них не достойний посади кадї-аскера; інші ж кандидати, які балотувалися і набрали меншу кількість голосів, ще менш достойні (з рапорту О. І. Казначеева до А. І. Красовського № 7751 від 20 жовтня 1830 року) [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 131–133 зв.].

У рапорті О. І. Казначеев виклав історію, пов'язану з призначенням кадї-аскера, наголосивши, що й сьогодні вважає Аріфа ефенді найкращим кандидатом на цю посаду, посилаючись на свою "секретну записку". О. І. Казначеев наголошував, що кадї-аскери ніколи не призначалися в результаті виборів і *"муфтий не совсем правильно поступил отнесшись мимо меня и губернатора к тайному советнику Блудову... таковое действие основано на интригах некоторых мурз"*. Окрім цього, О. І. Казначеев вважав, що й сам генерал-губернатор не мав оголошувати вибори, оскільки було ухвалено рішення про призначення з кандидатів у муфтії [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 131–133 зв.].

Оскільки списки кандидатів з результатами виборів були доправлені в Одесу дещо пізніше, наприкінці листопада 1830 року, то А. І. Красовський повідомив Д. Блудова про результати виборів тільки на початку грудня (лист від 1 грудня 1830 року № 27877) [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 134–137 зв.]. Виконувач обов'язків новоросійського і бессарабського генерал-губернатора доволі відверто виклав ситуацію з призначенням кадї-аскера, донісши до Д. Блудова інформацію, яка не була йому відома, зокрема й щодо ситуації з Аріфом ефенді. Він зазначив, що граф М. С. Воронцов мав вибір проводити або не проводити вибори кадї-аскера згідно з розпорядженням самого Д. Блудова. До проведення виборів кадї-аскера ситуація складалась на користь Аріфа ефенді, якого рекомендував таврійський губернатор, але після останніх виборів Аріф ефенді *"получил весьма незначительное число избирательных шаров против неизбирательных"* (299 проти 289 згідно зі списком балотування; списки балотування в справі не збереглися, їх було відправлено Д. Блудову), тож у такому разі генерал-губернатор вважав, що необхідно керуватися загальними правилами, затвердивши кадї-аскером того, хто дістав найбільшу кількість голосів [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 134–137 зв.].

25 грудня 1830 року указом імператора кадї-аскером було затверджено сімферопольського мудерріса Османа ефенді з платнею 500 рублів на рік [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 139–141].

Що стосується Статуту ТМД, то ще 7 жовтня 1829 року Д. Блудов нагадав М. С. Воронцову про необхідність дати висновки щодо "Статуту про Таврійське магометанське духовенство і порядок справ, що підлягають його віданню" зі штатом [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 79]. Однак до початку 1830 року справа не просунулась. Тільки 6 лютого 1830 р. М. С. Воронцов надіслав таврійському губернатору на розгляд проект Статуту з додатками і зауваженнями таврійського прокурора А. Я. Фабра. М. Воронцов зазначав, що цей проект є особливо важливим і тому потребує якнай докладніших міркувань, і нагадав про питання приведення до присяги всіх членів Таврійського магометанського духовенства [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 92–93].

Д. Блудов звертався до М. С. Воронцова з приводу Статуту неодноразово, але відповіді не отримував [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 97]. У листі від 8 травня

Д. Блудов писав графу, що справа з реформуванням магометанської духовної частини в Криму триває близько 30 років, тому просив його до від'їзду за кордон повідомити свою думку стосовно проєкту або дати згоду подати проєкт на розгляд Державної ради без його пропозицій і зауважень [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 97].

Тільки 3 серпня 1830 року М. Воронцов надіслав папери щодо проєкту Статуту, додавши до них рапорт таврійського губернатора і зауваження А. Я. Фабра. М. Воронцов зазначив: "...нынешние мои занятия не позволяют мне войти в рассмотрение сих замечаний на проект", однак наголосив, що він не може залишити проєкт без думки губернатора і А. Я. Фабра, як людей, які довго живуть у Криму і знають місцеву ситуацію [ДАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 74, арк. 118].

На жаль, зауваження та пропозиції таврійського губернатора і таврійського прокурора, як, власне, й сам проєкт Д. Блудова, не подані в справі навіть у копії, оскільки були відправлені в Санкт-Петербург. Можливо, деякі документи, що стосуються цього періоду, збереглися в інших справах канцелярії новоросійського і бессарабського генерал-губернатора, оскільки в листуванні є певні пропуски, не на всі листи, що надійшли до генерал-губернатора, збереглася вихідна кореспонденція. Положення про Таврійське духовенство було опубліковано 23 грудня 1831 року [Александров 1918, 342].

У 1835 році новоросійський і бессарабський генерал-губернатор звернувся до Д. Блудова, який на той час уже був міністром внутрішніх справ (департамент духовних справ іноземних сповідань перейшов під юрисдикцію МВС), із клопотанням про підвищення платні муфтію¹¹ на 1 000 рублів столових. Однак дістав тоді відповідь, що таке підвищення не на часі.

У 1838 році після звернення до Д. Блудова оренбурзького військового губернатора генерал-ад'ютанта Василя Олексійовича Перовського¹² також із проханням, про підвищення платні оренбурзькому муфтію на 1 000 рублів сріблом на рік, Д. Блудов вирішив подати клопотання імператору про підвищення платні одразу двом очільникам мусульманських правлінь – Таврійського та Оренбурзького, але з однаковою сумою підвищення, щоб не надавати переваги оренбурзькому муфтію над таврійським [ДАОО, ф. 1, оп. 200, спр. 43, арк. 1].

Однак В. Перовський не згодився на зрівняння платні в бік зниження, зазначивши, що "муфтії за посадою своєю змушений жити досить відкрито, добре утримувати своє сімейство, пригощати тих, хто приїжджає в духовних справах, ба більше, вирішувати багато сімейних справ, сварок і незадоволень; тому він має бути поставлений у становище незалежне, що не обмежує його в жодних діях, не змушує шукати прихильності тієї сторони, яка багатша і щедріша". Оренбурзький військовий губернатор вважав, що краще підвищити платню таврійському муфтію, ніж зменшити оренбурзькому [ДАОО, ф. 1, оп. 200, спр. 43, арк. 4].

Новоросійський і бессарабський генерал-губернатор не схвалив цю пропозицію, наголосивши, що таврійському муфтію достатньо підвищити платню на 1 000 рублів асигнаціями, оскільки муфтії просив саме про таке підвищення [ДАОО, ф. 1, оп. 200, спр. 43, арк. 2].

Отже, архівні матеріали з Державного архіву Одеської області висвітлюють маловідомі сторінки життя мусульман Таврійської губернії напередодні фактичного відкриття Таврійського Магометанського Духовного Правління та прийняття Положення 1831 р. (1825–1831), окремі матеріали стосуються 1820, 1835–1836 років. Справи з фонду канцелярії новоросійського і бессарабського генерал-губернатора містять листування між генерал-губернатором та Управлінням духовними справами іноземних сповідань, таврійськими губернаторами, таврійськими муфтіями, іншими духовними особами Криму й таврійськими мусульманами в період 1825–1831, 1835–1836 рр. Матеріали розкривають невідомі досі факти з історії створення ТМДП,

причини зволікання з прийняттям Статуту ТМДП. Як ми бачимо, однією з причин затягування процесу відкриття ТМДП була нестача коштів, оскільки в цей період відбувалося скорочення фінансування міністерств. Документи також проливають світло на перебіг підготовки до видання Положення 1831 року, у чому безпосередню участь брав Д. Блудов, та висвітлюють події, пов'язанні з проведенням виборів муфтія та кадї-аскера. Матеріали цікаві особистісними характеристиками, що давалися претендентам як чиновними особами, так і суперниками на посади.

ДОДАТОК

Документ 1

О настоящем положении Таврического Магометанского Духовенства

Состав Духовенства

Таврическое Магометанское Духовенство находится ныне в непосредственном / и можна сказать самопроизвольном / управлении Муфтия и хотя по Высочайшему рескрипту 23 января 1794 года на имя Таврического Генерал Губернатора графа Зубова, предположено было составить Духовное Правление под предводительством Муфтия: из Кадиаскера или помощника его и пяти Эфендиев, называемых также Улемами, но несмотря на действительное существование сих чинов, правление не получило еще надлежащего устройства, и потому никогда не собиралось, разве тогда только, когда Муфтий признавал нужным приглашать их для совещания.

Кроме сих Эфендиев, кои представляют уездных Кадиев или судей, Магометанское Духовенство составлено из следующих чинов: Наипы, или городовые Кадии; Хатипы, или настоятели соборных мечетей, Имамы, настоятели простых мечетей; Мазины, помощники их / коих можно сравнить с дьяконами /; Каимы, крикуны на минаретах; Шейхи, монахи и настоятели монастырей. К числу духовных принадлежат учителя закона именуемые Медрисами в главных и Оджами в нижних училищах.

Порядок определения

Муфтий и кадиаскер определяются избранием от дворянства, духовенства и волостных голов; кандидаты по удостоению местного начальства, представляются чрез Министра Духовных дел и народного просвещения на утверждение Его Императорского Величества. Уездные Кадии или Эфендии и Наипы определяются Муфтием обыкновенно из Медерисов или законоучителей. Увольнение их зависит от него же.

Прочие Духовные чины удостоиваются так же Муфтием по предварительному испытанию в знании Закона, но назначаются на места не иначе, как с согласия прихожан. Все чины сии до Хатипов включительно, получают на сан свой от Муфтия грамоты, а прочим, низшей степени дают словесное позволение к отправлению богослужения.

Порядок отрешения от должностей и суждения за преступления

В случае преступления должностей, доселе нет еще никакого законоположения, каким порядком поступать в отрешении и суждении высших духовных чинов; что же касается до нижних, то за преступление должностей и худое поведение, отрешаются они и лишаются права отправлять богослужение Муфтием, если по следствию над ними произведенному духовными особами, окажутся они виновными. За гражданские преступления подвергаются они гражданскому суду на равнее с прочими татарами.

Гражданские преимущества духовенства

На основании 10-го пункта рескрипта на имя Таврического Генерал-Губернатора князя Зубова в 17 день сентября 1796 года данного, Магометанское Духовенство освобождено навсегда от всяких податей и налогов.

Дела подлежащие разбирательству духовенства

От духовной власти зависят дела: 1) о совершении, 2) о расторжении браков и 3) ей же представлены 6-м пунктом помянутого рескрипта 1796 года разделы именний после смерти благородного или кого либо из простого народа, с тем, что будет раздел учинен без всяких с какой либо стороны споров, то он должен быть утвержден в надлежащем присутственном месте; если же при сем случае встречаются какие споры или неудовольствия, тогда разбирательство и рассмотрение дела произведено быть должно на таком основании, как в общих российских узаконениях предписано.

А) По Магометанскому Закону брак есть купно духовный и гражданский акт. Обряды соблюдаемые при бракосочетании суть следующие:

Кто пожелает жениться на девице или вдове, тот должен взять от одного из Эфендиев предписание к Иمامу, или Мулле об обвенчании, буде законно препятствий не окажется, и испросить согласие на то отца невесты, а когда его нет, то с родственников; потом избираются со стороны жениха и невесты под два человека из коих один называется доверенным, а другой свидетелем. Доверенный со стороны невесты с двумя на сей раз от нее свидетелями идут к ней и спрашивают согласна ли она выйти замуж за такого-то, на условиях, что жених определяет ей такую-то сумму денег после смерти своей, что составляет так называемый мегре-муежель и дать ныне столько-то вещей, или недвижимости, под именем мегре-муежель. Когда невеста изъявит согласие, то оба доверенные и оба свидетеля объявляя о сем жениху, идут в мечеть, а жених отдает от Эфендия повеление Иمامу, который спрашивает доверенных при свидетелях о согласии невесты и об условиях, и по утверждении ими оных совершает бракосочетание по Магометанскому Закону.

Б) Причины расторжения браков изъяснены в Алкоране. Если развод делается не за вину жены и не по ее воле, а по желанию мужа, и она обещанного ей при свадьбе имения мегре-муежель и полученного мегре-муежель мужу своему не продала или не подарила, то должна получить от него в целости, имение не принадлежащее мужу и жене отдаются им по принадлежности, а в случае споров, разбирательство их представляется гражданскому ведомству. Дела о расторжении браков производятся по распоряжению Муфтия и оканчиваются им самим, или тем кому от него поручено.

С) Если по смерти магометанина простолюдима остаются малолетние дети, то попечение о них должно иметь общество; Духовные по приглашению, приступают к описанию имения при волосном голове, или посторонних свидетелях и определяют к оному попечителей. Буде умереть Дворянин и остающиеся наследники несовершеннолетние, то родственники их, а в случае совершеннолетия сами они просят Муфтия разделить имение по закону магометанскому. Муфтий сам или по поручению его один из Эфендиев разделяет имение вместе с уездным предводителем того уезда и отсылают раздел в надлежащее присутственное место для законного определения к оному опекунов или утверждения, когда наследники совершеннолетние.

Порядок делопроизводства

По древнему обычаю Муфтий и Эфенди производят раздел не на письме, но больше на словах, по окончании дела решение записывают в книгу.

О храмах для богослужения

У магометан есть три рода храмов для богослужения, называемые вообще Мечетями:

1) Джамии или соборная 2) Мечеть простая приходская, и 3) Теки или род монашеских обителей. По ведомости составленной в 1811 году считалось 428 Джамии и 1100 мечетей, но с тех пор число их еще увеличилось, особенно первых, и есть Мечети в таких деревнях, где не больше пяти дворов.

О потребностях для Мечетей причета

Для отправления богослужения должно состоять при Джамы один Хатип, один Имам и один Мазин, а при простой мечети Имам и Мазин.

О способах содержания храмов и причета

Храмы и духовные при них служители содержатся от вакуфов или недвижимых имений и капиталов им принадлежащих, поступающих по завещаниям магометан, которые обыкновенно при смерти отдают часть имущества на богоугодное дело, а также при жизни некоторыми отказываемых. Вакуфом управляет старейший из причетников той мечети, которой оный отказан. Капиталы отдаются в проценты и по древнему обычаю и добровольному согласию, им полагается не менее 15 со ста, а иногда и более. Отчет в имениях сих никому не отдается и даже муфтий в ведомстве коего все вакуфы состоят, занимается ими тогда только, когда произойдут споры или жалобы. Сверх сего, каждая почти мечеть имеет своего так называемого бакия или основателя. Звание сие вместе с обязанностью поддерживать мечеть собственным иждивением идет из рода в род; есть же однако случаи, в которых передается оно и другому.

К особым доходам духовенства принадлежат:

- 1) Определяемая (обыкновенно десятая часть) земельных произведений, которую по Алкорану всякой магометанин обязан отдать на бедных.
- 2) Плата при совершении браков и похорон, деньгами и вещами.
- 3) Кожи приносимых в жертву в день Курбанбайрама ягнят, коих собирается на немалую сумму и на конец 4) добротные подаяния. При учинении разделов муфтий и кадий получают нечто с делимых имений.

Низкое Духовенство занимается также хлебопашеством и другими работами для своего пропитания.

О духовных училищах

Духовные магометанские училища разделяются на 2 класса: 1) Медрессе главное и Мектеп низшее. Ученики поступая первоначально в низшее училище, переводятся потом в высшее; при каждом из оных находится учитель, и в Медрессе называется он Медерисом, а в Мектепе Оджа. В 1811 г. было 27 медресе и в них 983 ученика и в 21 Мектеп с 455 учениками.

О содержании училищ

Медрессе имеют ровно как и Мечети, собственные вакуфные имущества, управляемые Медерисами. Мектепи содержатся от вноса денег родителями и родственниками учащихся.

О Шейхах и Теки

Под названием Шейха, магометане разумеют человека особенной святости, отказавшегося от мира и посвятившего себя богу. Каждый из них есть настоятель в Теки, и они считают себя потомками основателей оных и ведут род свой от Абубекира первого по смерти Магомета Калифа; по сему и достоинством породы равняют с первостатейным Татарским Дворянством, которое и вступает с ними в родственные связи. Фамилий сего рода считаются в Крыму четыре: Качи, Кулечь, Чуюнчи и Ташлы, от которых самые Теки получили свои названия. Достоинство такого Шейха передается по наследству и сверх сего они причисляют к сему званию других, которых так сказать посвящают в оное, почему ныне находится кроме помянутых выше четырех главных Теки, девять других и столько же Шейхов; на них магометанская духовная власть влияния неимеет, разве когда соединяют они с сим вместе, звание Хатипа или Имама. При сем прилагаются две ведомости в 1811 году бывшем Муфтием составленные и представленные Г. Министру Духовных дел и народного просвещения под литерой А о числе мечетей и принадлежащих к ним недвижимых имений и капиталов, под литерой Б таковое же об училищах.

Предположение об устройстве Таврического магометанского духовенства

Чтоб судить об недостатках в настоящем образовании Магометанского Духовенства, необходимо нужно иметь в виду отступления от правил и законоположений служащих основанием одного и вредные для общества и для правительства последствия от того происходящие. Описание нынешнего положения Духовенства показывает, что ему предоставлено совершение некоторых гражданских Актов как то: разделы, утверждение брачных условий, суд. О возврате имений при расторжении браков и сверх сего оно обыкновенно бывает исполнителем духовных завещаний. Акты сии требуют соблюдения формальных обрядов и точности в совершении их, ибо они составляют важную часть в гражданских связях общества, но народ приобвыкший подобно татарам к азиатскому самовластию и отсутствию законов, обыкновенно уклоняется от всяких форм, почитая их совершенно не нужными и следуя сему образу мыслей Духовенство часто не исполняет возложенной на него в сем случае обязанности, от какового несоблюдения форм, гражданское начальство затрудняется в суждении о праве собственности, передаваемой такими актами и неопределительность сия, есть уже великое зло в обществе.

Еще заслуживают внимания образ расторжения браков, довольно частых между магометанами. Разбирательство Муфтия или другого духовного начальника по его назначению, обыкновенно делается на словах и решение едва ли записывается, почему и не может быть известно на чем основывалось оное. Муфтий почитает себя неподвергнутым никакому ответу и толкуя по своему произволу правила Закона часто подает повод к жалобам в несправедливых и пристрастных суждениях и жалобы сии не однократно доходили до меня.

Наконец, весьма важный предмет для правительства есть чрезмерное умножение мулл, коих считается теперь до 6577-ми, когда нужный для мечетей причет составляет может быть более половины сего числа. Причиною сего умножения, есть обычай записывать в сие звание всех детей мужского пола, от духовных лиц рожденных. Предместник мой Г. Тайный Советник Лавинский представлял о необходимости ограничения числа мулл; побуждая к тому следующими уважениями, с коими я совершенно согласен: уменьшение производительности класса народа, решительный при переходе в духовенство разрыв с христианами в отношении к правилам веры и образу мыслей; излишнее число мулл происходящее также от умножения мечетей, коих число теперь не соразмерно с народонаселением.

Признавая необходимость законного по всем сим предметам ограничения и лучшего образования Таврического Магометанского Духовенства, я обращаюсь первоначально к средствам введения приличных сему мер. Я полагаю, что несмотря на пользу предпринимаемых перемен, если бы правительство намеревалось привести оные в действие через посредство Губернского начальства, то духовенство, толико ревнующее о неприкосновенности прав своих, вероятно не оставит воспользоваться сим случаем, чтобы внушить татарам, что всякая перемена в теперешнем его положении, выгодном для него побезответственности, или так сказать мраку, прикрывающему его действия, есть нарушение свободы вероисповедания и преимуществ дарованных им Всемилостивейшим Манифестом 1783 года. Подстрекнутая таким образом фанатическая привязанность сего народа к религии своей, легко может противопоставить препоны, или затруднения в исполнении самых благих для него мер правительства, ибо трудно будет после того растолковать пользу от них протекающую. Итак, по мнению моему, лучше всего употребить посредство духовного же начальства не возлагая однако же дела сего на одного Муфтия, ибо на него лично положиться невозможно ни в каких отношениях.

Необходимо нужно открыть Духовное правление, установленное уже Высочайшим Рескриптом 1794 года и доселе не получившего должного образования. Министерство Духовных дел и народного просвещения имеет по сему предмету

представление покойного Сенатора Лопухина и мнение предместника моего Г. Тайного Советника Лавинского, и Муфтия. Сколько же мне известно, предположение первых состояли в том, чтобы ввести Магометанское Духовное Правление в подчинение Губернского Правительства и в общую категорию присутственных мест, по тем же самым причинам, по которым изложил я выше неудобность прямого на духовенство влияния Губернского начальства. Я почитаю таковую подчиненность несовместною, я смею думать, что полезнее будет, оставя правление независимым от Губернского Правительства, иметь за оным только неослабное наблюдение чрез Губернатора, обязанного доводить о всем до сведения Г. Министра Духовных дел и народного просвещения; таковая наружная независимость Духовного Правления подаст более силы и весу его действиям, и низшее духовенство и народ, привыкшее уже повиноваться безпрекословно повелениям духовных своих начальников, примут от них с большею доверенностию и послушанием всякое новое распоряжение.

Вот правила на которых по мнению моему должно быть основано Магометанское Духовное правление, коего члены определены уже Высочайшим Рескриптом 1794 года. Муфтий, председательствующий в оном, обязан действовать всегда совокупно с прочими членами, и таким образом пресечется личное, иногда вредное и часто пристрастное влияние его.

Посему необходимо чтоб уездные Кадии, или Эфендии, в правлении заседающие, и определялись и отрешались ни им одним, а по представлению его и одобрению Гражданского губернатора Г-м Министром Духовных дел и Народного Просвещения. Для поддержания сана их, нужно возвысить жалование им и Кадиескеру, заступающему в отсутствие Муфтия, его место. Так как обязанность сих Кадиев есть осматривать порученное им в уездах духовенство, и отлучаться для исполнения возлагаемых на них дел, то можно поставить правилом, чтобы трое из них всегда заседали в Правлении, а два попеременно находились в отсутствии. Чтоб правление действовало успешно и правильно, нужно приложить особенное старание к учреждению порядка в делопроизводстве, применяясь сколько возможно к обычаям Татарским, и согласуя их с Российскими. Невходя в подробности канцелярских обрядов, я нахожу что ежедневные журналы и вообще все акты, имеющие какую либо связь с гражданским ведомством, должны быть писаны на татарском и русском языках. Сие побудит членов правления и вообще всех духовных, имеющих желание возвыситься до сего сана, стараться об изучении нашего языка, и это будет уже великий шаг к их просвещению. Канцелярские обряды довольно ныне стали известны татарам, почему они незатруднятся в принятии их, но соблюдение их в точности, естественно зависеть будет от правителя дел, чиновника, на которого следует обратить особенное внимание, ибо под сим скромным титулом вероятно составит он думу собрания.

Истина сия на опыте во многих случаях доказаная, заставляет меня избрать его предпочтительно, для исполнения без всякой огласки должности Прокурора, ибо звание сие если б оно существовало в Правлении, не было бы приятно Духовенству, требующему снисхождения к его предразсудкам, для извлечения для него большей пользы. Возлагая такую важную обязанность на правителя дел, нельзя предоставить определение его правлению, а должно оно зависеть от самого Министра Духовных дел по представлении кандидата Гражданским Губернатором.

Весьма желательно, чтоб чиновник сей, знал довольно хорошо татарский язык, и обычаи, но трудно сыскать человека с сими познаниями даже в здешнем крае, где встречается к тому же особенный недостаток в людях с способностями и честными правилами. Легче найти будет верного переводчика, без которого обойтись невозможно.

Канцелярские служители должны быть из татар и из русских. Первых достаточно положить четыре вместе с переводчиком, а последних два, и лучше ограничить число их, дабы дать им больше для содержания жалованья. Сумму, потребную для жалованья и на канцелярские расходы Духовного Правления, надлежит ассигновать из сумм Государственных, дотоле пока приведут в известность капиталы принадлежащие Духовенству. Место пребывания собственно назначается в Губернском городе Симферополе, где Муфтий соглашался уже выстроить дом из сумм, в распоряжении его ныне находящихся.

Образовав на сем основании Магометанское Духовное Правление и соображая оное по возможности из достойнейших и преданных Российскому Правительству членов, следует возложить на них исполнение соображений об устройстве разных частей их управления. По мнению моему они обязаны заняться четырьмя главными предметами, о которых изложу здесь сокращенные мои мысли:

1. Прежде всего должно привести в известность все Вакуфные имена и капиталы, принадлежащие мечетям и училищам, не полагаясь на составленные доселе оным ведомости; сообразить каким образом извлекать из имений доходы и не выгоднее ли будет продать оные, составить общий капитал для содержания мечетей, училища и духовенства; определить каким образом поступать со вновь завещаемыми именами, и постановить правилом, начальству представлять ежегодно отчет по сей статье.

2. Описать нынешнее состояние духовных училищ, из которых есть некоторые довольно значительные, означить именно учебные предметы в высших и низших училищах, и при сем случае найти способ ввести обучение Российскому языку.

Высшие училища, или медресе, надлежало бы образовать сколько возможно на подобие семинарий; из которых бы исключительно поступали учащиеся в духовные чины, по испытании их и удостоению Муфтия, на попечение которого возложить особенно за сими заведениями наблюдение. Просвещение сих духовных кандидатов и знание Российского языка, принесут в последствии большую пользу народу, ибо он получит в них, ближайших переводчиков и ходатаев во всех делах, до гражданского ведомства относящихся; с другой стороны будут они служить равномерно правительству для объяснения с татарами во всех случаях, и важность сего удобства весьма ощутительна в здешнем крае, где от недоразумения, или предлога в том, рождается или запутывается множество дел.

3. Определение необходимо нужно соразмерно народонаселению числа храмов богослужения, поставлено будет в непремennую обязанность Духовному Правлению. С сим вместе обнаружится и потребное число духовных, для содержания коих, ровно как и мечетей, следует назначить приличное жалование из доходов с Вакуфных имений. При сем случае обратить внимание Правления на излишнее число мулл. Правительство должно требовать чтоб они поступили в поселянское звание и несли бы подать наравне с прочими татарами, кроме тех из них, кои находятся в училищах, где они приготавливаются к занятию вакантных мест. Число сих кандидатов можно также ограничить, и право на вступление в таковые предоставить собственно детям духовного происхождения.

4. Разделы после умерших, Муфтием, или кадиями производимые, должны быть предоставляемы в Духовное Правление; сие записывает их в особую книгу и отсылает для утверждения в подлежаще присутственное место. Брачные условия и завещания должны также быть представляемы и записываться в заведенных для сего книгах.

Суд о расторжении браков, производиться будет в Правлении, где получает решение по большинству голосов. Правление немедленно озаботится заведением Метрических книг, недостаток коих причиняет запутанности в гражданских делах.

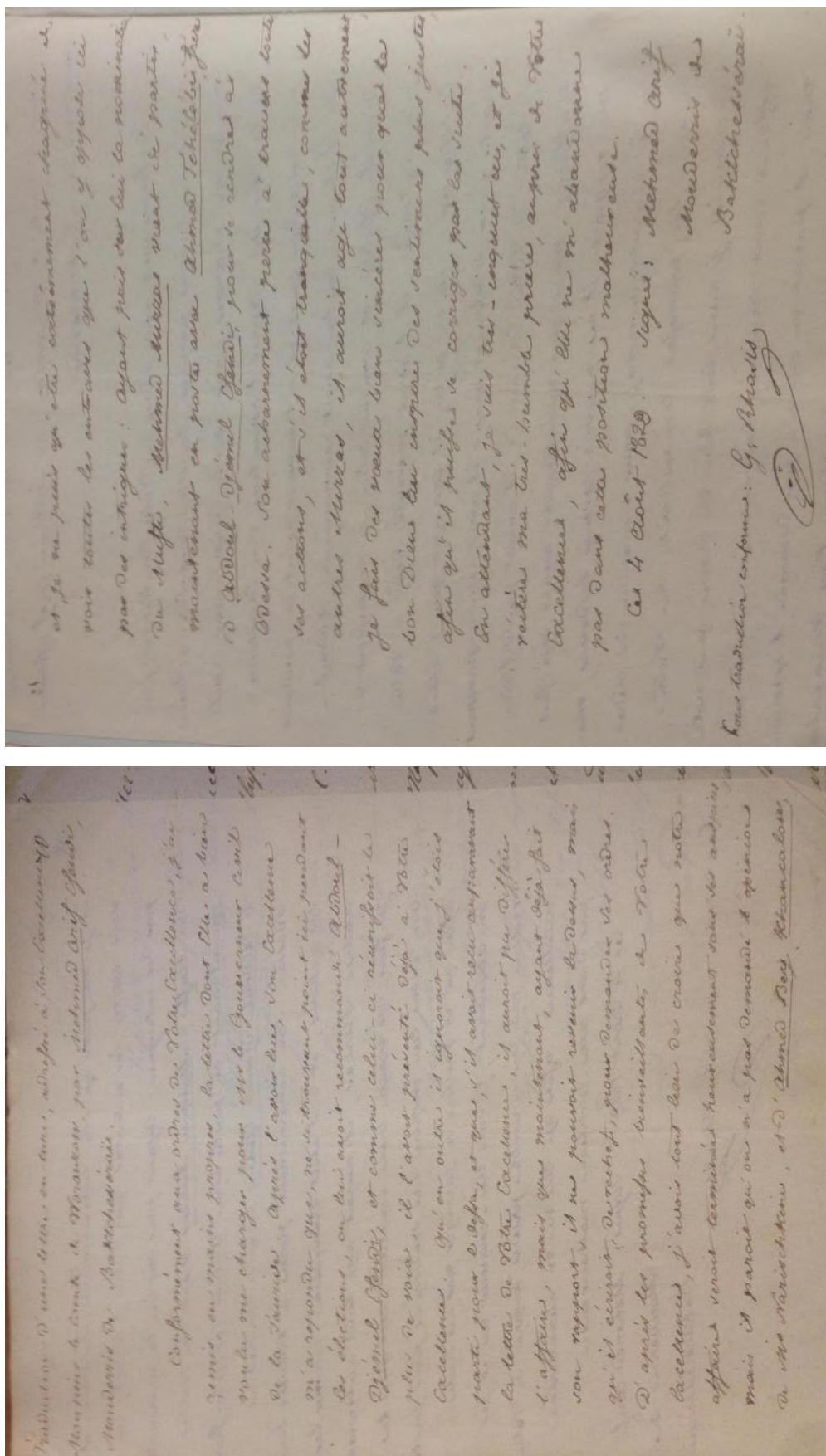
Магометанское Духовное Правление сделав по трем первым предметам предварительное свое постановление, должно предоставить оное чрез Гражданского Губернатора на рассмотрение Г. Министра Духовных Дел и Народного Просвещения. Четвертый же пункт должен быть принят к неотложному исполнению.

Отправлено управляющему Министерством внутренних дел, Министру духовных дел, и к Херсонскому Военному Губернатору при особых донесениях. 14 октября 1820 г.

ІЛЮСТРАЦІЇ

Іл. 1. Лист бахчисарайського мудерріса Аріфа Мегмета ефенді до графа М. С. Воронцова від 4 серпня 1829 року

Лл. 2. Переклад листа бахчисарайського мударріса Аріфа Мегмета ефенді до графа М. С. Воронцова від 4 серпня 1829 року (фрнц.)

¹ О. С. Шишков – міністр народної освіти і головний керуючий справами іноземних сповідань протягом 1824–1828 рр.

² Д. Н. Блудов з 1828-го по 1832 р. очолював Головне управління справами іноземних сповідань. З призначенням на посаду міністра внутрішніх справ (1832–1839) управління включили до складу Міністерства внутрішніх справ.

³ Граф М. С. Воронцов з 1823-го по 1854 р. новоросійський і бессарабський генерал-губернатор.

⁴ Десятина – ушр (мн. ушур), податок або збір у мусульман у розмірі $\frac{1}{10}$.

⁵ Д. В. Нарішкін – дійсний статський радник, губернатор Таврійської губернії з 16.10.1823 по 11.04.1829.

⁶ Граф Ф. П. Пален з 29 травня 1826 року по 1 січня 1828 року займав посаду одеського градоначальника з дорученням управління Новоросійською і Бессарабською губерніями за відсутності графа М. С. Воронцова, з вересня 1830 року по жовтень 1831 року також займав посаду новоросійського і бессарабського генерал-губернатора.

⁷ О. Ф. Ланжерон з 1815 по 1822 роки генерал-губернатор Новоросійської і Бессарабської губерній.

⁸ О. М. Баранов – дійсний статський радник, губернатор Таврійської губернії з 28.12.1819 по 19.04.1821.

⁹ О. І. Казначеев – таврійський губернатор із 17.04.1829 по 13.02.1837.

¹⁰ А. І. Красовський – генерал-ад'ютант, генерал від інфантерії, з 22 серпня 1830-го по 15 лютого 1831 р. виконував обов'язки новоросійського і бессарабського генерал-губернатора.

¹¹ Сейт Джеміль ефенді обіймав посаду муфтія з 1829 року до своєї смерті в 1849 році.

¹² В. О. Перовський – військовий губернатор Оренбурзької губернії протягом 1832–1842 рр. та з 1851-го по 1857 р., командир Окремого Оренбурзького корпусу.

ЛІТЕРАТУРА

Абдуллаева З. З. Жизнь и деятельность Таврического муфтия Али Хункалова // **Культура народов Причерноморья**, 1999, № 9.

Александров И. Ф. О мусульманском духовенстве и управлении духовными делами мусульман в Крыму после его присоединения к России // **Известия Таврической ученой архивной комиссии**, 1914, № 51.

Александров И. Ф. К истории учреждения Таврического магометанского духовного правления 1794 // **Известия Таврической ученой архивной комиссии**, 1918, № 54.

Бойцова Е. В., Ганкевич В. Ю., Муратова Е. С., Хайрединова З. З. **Ислам в Крыму: Очерки истории функционирования мусульманских институтов**. Симферополь, 2009.

Державний архів Одеської області (ДАОО). Ф. 1 “Управління Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора”, оп. 190 “Опись делам канцелярии Новороссийского и Бессарабского генерал-губернатора. 1825”, спр. 74 “Об открытии Таврического Духовного Магометанского правления, об образовании сего духовенства, об увольнении муфтия Абду-рим Эфенди от сей должности, и об определении на место его другого муфтия”, 7 лютого 1825 – 16 січня 1831, 144 арк.

ДАОО. Ф. 1 “Управління Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора”, оп. 200 “Дела производившиеся во время управления Бессарабской областью генерал-лейтенанта Инцова 1836”, спр. 43 “По отношению Министра Внутренних дел о прибавке к содержанию Таврического муфтия по 100 рублей в год”, 16 липня – 30 серпня 1836, 5 арк.

Конкин Д. В. Граф М. С. Воронцов и вакуфный вопрос в Крыму // **Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии**. Вып. 16. 2010.

Мавріна О. С. Виникнення та діяльність Таврійського Магометанського Духовного Правління (до історіографії питання) // **Сходознавство**, 2017, № 78.

Полное собрание законов Российской империи (ПСЗРИ). Собрание 1. Т. 23. 1830. № 17174.

Хайрединова З. З. Роль первых Таврических муфтиев и проблемы интеграции мусульманского населения Крыма в состав России (1783–1803 гг.) // **Вестник Кемеровского государственного университета**, 2016, № 1 (65).

REFERENCES

- Abdullayeva Z. Z. (1999), “Zhizn’ i deyatel’nost’ Tavricheskogo muftiya Ali Khunkalova”, in *Kul’tura narodov Prichernomor’ya*, No. 9, pp. 57–60. (In Russian).
- Aleksandrov I. F. (1914), “O musul’manskom dukhovenstve i upravlenii dukhovnymi delami musul’man v Krymu posle ego prisoyedineniya k Rossii”, in *Izvestiya Tavricheskoy Uchenoy Arkhivnoy Komissii*, No. 51, pp. 207–220. (In Russian).
- Aleksandrov I. F. (1918), “K istorii uchrezhdeniya Tavricheskogo magometanskogo dukhovnogo pravleniya 1794”, in *Izvestiya Tavricheskoy Uchenoy Arkhivnoy Komissii*, No. 54, pp. 316–342. (In Russian).
- Boytsova E. V., Gankevich V. Yu., Muratova E. S. and Khayredinova Z. Z. (2009), *Islam v Krymu: Ocherki istorii funktsionirovaniya musul’manskih institutov*, Simferopol. (In Russian).
- Derzhavnyy arkhiv Odes’koy oblasti* [The State Archives of Odessa Region], Fund 1: Upravlinnya Novorossiys’koho i Bessarabs’koho heneral-hubernatora, Inventory 190: Opis’ delam kantselyarii Novorossiyskogo i Bessarabskogo general-gubernatora, 1825, File 74: Ob otkrytii Tavricheskogo Dukhovnogo Magometanskogo pravleniya, ob obrazovanii sego dukhovenstva, ob uvol’nenii muftiya Abdurim Efendi ot sey dolzhnosti, i ob opredelenii na mesto ego drugogo muftiya, 7 lyutoho 1825 – 16 sichnya 1831, 144 sheets. (In Russian).
- Derzhavnyy arkhiv Odes’koy oblasti* [The State Archives of Odessa Region], Fund 1: Upravlinnya Novorossiys’koho i Bessarabs’koho heneral-hubernatora, Inventory 200: Dela proizvodivshiyesya vo vremya upravleniya Bessarabskoy oblast’yu general-leytenanta Intsova, 1836, File 43: Po otnosheniyu Ministra Vnutrennikh del o pribavke k sodержaniyu Tavricheskogo muftiya po 100 rubley v god, 16 lypnya – 30 serpnya 1836, 5 sheets. (In Russian).
- Konkin D. V. (2010), “Graf M. S. Vorontsov i vakufnyy vopros v Krymu”, in *Materialy po arkhologii, istorii i etnografii Tavrii*, Issue 16, pp. 488–518. (In Russian).
- Mavrina O. S. (2017), “Vynyknennyya ta diyal’nist’ Tavriys’koho Mahometans’koho Dukhovnoho Pravlinnya (do istoriohrafii pytannya)”, in *Skhodoznavstvo*, No. 78, pp. 18–37. (In Ukrainian).
- Polnoye sobraniye zakonov Rossiyskoy imperii* (PSZRI) (1830), Sobraniye 1, Vol. 23, No. 17174. (In Russian).
- Khayredinova Z. Z. (2016), “Rol’ pervykh Tavricheskikh muftiyev i problemy integratsii musul’manskogo naseleniya Kryma v sostav Rossii (1783–1803 gg.)”, in *Vestnik Kemerovskogo gosudarstvennogo universiteta*, No. 1 (65), pp. 66–70. (In Russian).

O. S. Mavrina

Таврійське Магометанське Духовне Правління: невідомі архівні документи до історії створення (1825–1831)

У статті вводяться до наукового обігу архівні матеріали з Державного архіву Одеської області, у яких висвітлюється маловідома сторінка життя мусульман Таврійської губернії напередодні фактичного відкриття Таврійського Магометанського Духовного Правління (ТМДП) та прийняття Положення 1831 р. (1825–1831). Період з 1811-го по 1831 р. є фактологічною лакуною в історії створення і відкриття ТМДП. Дослідники мають у своєму розпорядженні недостатньо матеріалів, які проливають світло на події в Криму як у питанні відкриття ТМДП, так і у сфері духовного життя мусульман Криму.

Справа з архіву Одеської області з фонду канцелярії новоросійського і бессарабського генерал-губернатора містить листування між генерал-губернатором та Управлінням духовними справами іноземних сповідань, таврійськими губернаторами, таврійськими муфтіями, іншими духовними особами Криму й таврійськими мусульманами в період 1825–1831 рр.

Матеріали можна розділити за трьома тематичними групами: 1) документи, що стосуються відкриття Магометанського Духовного Правління, дискусій щодо фінансування, ТМДП, створення Статуту і Положення про Таврійське магометанське духівництво (Д. Блудов), які лягли в основу Положення 1831 року; 2) документи, пов’язані з діяльністю муфтія Аджі Абдураїма ефенді, що стосуються причин його відсторонення та проведення виборів нового муфтія; скарги претендентів; 3) документи про призначення кадї-аскера: характеристики кандидатів, протоколи результатів виборів.

Нові архівні матеріали розкривають невідомі досі факти з історії створення ТМДП, причини зволікання з прийняттям Статуту ТМДП, проливають світло на перебіг підготовки

видання Положення 1831 року та події, пов'язані з проведенням виборів муфтія та каді-аскера.

Ключові слова: Крим, Державний архів Одеської області, мусульмани, Російська імперія, Таврійське Магометанське Духовне Правління

О. С. Маврина

Таврическое Магометанское Духовное Правление: неизвестные архивные документы к истории создания (1825–1831)

В статье вводятся в научный оборот архивные материалы из Государственного архива Одесской области, в которых освещается малоизвестная страница жизни мусульман Таврической губернии накануне фактического открытия Таврического Магометанского Духовного Правления (ТМДП) и принятия Положения 1831 г. (1825–1831). Период с 1811-го по 1831 год является фактологической лакуной в истории создания и открытия ТМДП. Исследователи располагают недостаточным количеством материалов, которые проливают свет на события в Крыму как в вопросе открытия ТМДП, так и в сфере духовной жизни мусульман Крыма.

Дело из архива Одесской области из фонда канцелярии новороссийского и бессарабского генерал-губернатора содержит переписку между генерал-губернатором и Управлением духовными делами иностранных исповеданий, таврическими губернаторами, таврическими муфтиями, различными духовными лицами Крыма и таврическими мусульманами в период 1825–1831 гг.

Материалы можно разделить на три тематические группы: 1) документы, касающиеся открытия Магометанского Духовного Правления, дискуссий по финансированию ТМДП, создания Устава и Положения о Таврическом магометанском духовенстве (Д. Блудов), которые легли в основу Положения 1831 года; 2) документы, связанные с деятельностью муфтия Аджи Абдураима эфенди, касающиеся причин его отстранения и проведения выборов нового муфтия; жалобы претендентов; 3) документы о назначении кади-аскера: характеристики кандидатов, протоколы результатов выборов.

Новые архивные материалы раскрывают неизвестные до сих пор факты истории создания ТМДП, причины задержки с принятием Устава ТМДП, проливают свет на ход подготовки издания Положения 1831 года и события, связанные с проведением выборов муфтия и кади-аскера.

Ключевые слова: Крым, Государственный архив Одесской области, мусульмане, Российская империя, Таврическое Магометанское Духовное Правление

Стаття надійшла до редакції 20.10.2019